

РОЗВИТОК ХОРОВИХ ЗАСАД МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА ТА РОДИОНА СКАЛЕЦЬКОГО У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ТКАЧЕНКА

У статті досліджено хорову творчість вінницького композитора другої половини ХХ століття Василя Ткаченка (1930 – 2009). Розглянуто особливості творчого методу, загальні тенденції хорової творчості, враховуючи досягнення композиторів попередників – М. Леонтовича та Р. Скалецького. Охарактеризовано основні напрямки та жанрові особливості доробку композитора протягом всього творчого шляху.

Ключові слова: Василь Ткаченко, хорова творчість, композитор, кантата, дума.

Нінель Сізова

РАЗВИТИЕ ХОРОВЫХ ОСНОВ НИКОЛАЯ ЛЕОНТОВИЧА И РОДИОНА СКАЛЕЦКОГО В ТВОРЧЕСТВЕ ВАСИЛИЯ ТКАЧЕНКО

В статье исследовано хоровое творчество винницкого композитора второй половины ХХ века Василия Ткаченко (1930 – 2009). Рассмотрено особенности творческого метода, общие тенденции хорового творчества, учитывая достижения композиторов предшественников – Н. Леонтовича и Р. Скалецького. Охарактеризовано основные направления и жанровые особенности наследия композитора на протяжении всего творческого пути.

Ключевые слова: Василий Ткаченко, хоровое творчество, композитор, кантата, дума.

Ninel Sizova

DEVELOPMENT OF CHORAL PRINCIPLES OF MIKOLA LEONTOVICH AND RODION SKALETSKY IN VASYL TKACHENKO WORKS

The feature of creative method, general tendencies of choral creations are considered in the article, taking into account the general tendencies of choral creation achievements of composers predecessors M. Leontovich and R. Skaletsky.

Basic directions and genre features of composer's work during all his creative way are described in the article. Vinnitsa composer Vasyl Tkachenko applied to different genres of choral music during his creative way. Composer gives large attention to such genres as a cantata, choral ballad, choral poem and choral miniature. He addresses to creative acquisition of composer's processors – Mykola Leontovich and Rodion Skaletsky, who are connected with V. Tkachenko with general lines of creation so that foregoing composers also created on the expanses of Vinnitsa area. The composer's creative method is considered in this article on an example of his works. So in his works the composer addresses to Ukrainian poets such as N. Voronyuk, M. Studetsky, O. Dovgiy, A. Bortnyak and others. Melodious lines in his works are mostly closed to the old Ukrainian traditional melodies and have something in common with the genre of thought. But the harmonic language of composer has more modern character, he used brave key changes of alteration. The most of his works have polyphonic style. Especially important for the composer – author of choral works is a transmission of appearances, experiencing, through the deep feeling of word and ability to combine text with music. Exactly this principle of works picks out the composer among his contemporaries. The feature of creative method of V. Tkachenko is opening in music the internal sense of poetic words, dynamics in development of subject and appearances, these are his basic tasks in music. Given creative principle is traced in the example of composer's cantatas, which occupy one of the most essential places in his work. Close connection with a folk song, using and working on its intonation turns, considerable role of instrumental accompaniment, fresh harmonic constructions, the reservation of classic forms – are those constituents which allow to define the cantatas of author V. Tkachenko as a worthy follower of Ukrainian traditions in cantata writing.

Keywords: Vasyl Tkachenko, choral work, composer, cantata, thought.

Великий духовний потенціал, зосереджений у хоровому мистецтві формує свідомість людини, виховує почуття патріотизму. Значний виховний вплив підсилено ще й тим, що хорова творчість є одним із найбільш доступних видів музичного мистецтва. До хорових жанрів зверталися як відомі

композитори різних епох, так і музиканти-аматори, які представляли творчість певного регіону. Наявність значної кількості художніх зразків і велика популярність хорових творів у репертуарі різноманітних колективів актуалізує проблему дослідження творчості окремих композиторів у контексті розвитку хорових жанрів певного регіону і національної школи загалом. Вивчення культурного надбання народу, включаючи творчість майстрів певного регіону, дозволяє створити повну картину розвитку національного мистецтва. Саме тому регіональні дослідження у галузі музичного мистецтва останнім часом набувають популярності. Так, тенденції і досягнення музичної культури окремих регіонів висвітлені у мистецтвознавчих працях О. Васюти [2], І. Герасимової [3], І. Глібовицького [5], Л. Дорохіної [7], Р. Дудик [8], Л. Ігнатової [9], Л. Кияновської [11], А. Литвиненко [14], Р. Римар [15], Т. Росул [16]. Дослідження хорової творчості композиторів Вінниччини знаходиться лише на початковому етапі. Так, лише окремі положення хорової творчості Вінниччини висвітлені у дисертаціях Т. Бурдейної-Публіки [1] та С. Іскри [10].

Мета статті – розкрити особливості хорової творчості вінницького композитора Василя Ткаченка, встановити загальні тенденції розвитку його композиторського стилю, виявити стильові й жанрові особливості творчого доробку композитора. Хорова музика М. Д. Леонтовича та Р. А. Скалецького стала взірцем для багатьох композиторів Вінниччини, які плідно працюють або працювали в галузі різних музичних жанрів. Передовсім їх творчість полягала у продовженні традицій вітчизняної школи хорового письма. Відомою на Вінниччині є постать Василя Ткаченка (1930 – 2009), заслуженого працівника культури, який довгі роки викладав у музичному училищі ім. М. Д. Леонтовича, співпрацював із багатьма професійними і самодіяльними колективами міста. Музичний побут того середовища, в якому працював В. Ткаченко, дозволяв композитору творити в різних жанрах, причому більшість із композицій і сьогодні присутня в репертуарах різних колективів Вінниці. Творчий доробок В. Ткаченка охоплює камерно-інструментальні, оркестрові, вокальноінструментальні та хорові композиції. Серед останніх виділяються як

мініатюри, так і великі хорові полотна. Їх неодноразово виконували державний ансамбль пісні і танцю “Поділля” Вінницької обласної філармонії, академічний камерний міський хор “Вінниця”, хоровий колектив Вінницького училища культури та мистецтв ім. М. Леонтовича тощо. Особливістю творчого методу В. Ткаченка є те, що одним із основних завдань він вбачає розкриття в музиці внутрішнього змісту поетичного тексту, динаміки розвитку сюжету і образів. Зокрема даний творчий принцип простежується на прикладі кантат композитора, які посідають одне з найбільш важливих місць в його доробку. Окрему збірку В. Ткаченка складають пісні про рідний край: “Вінниця” на вірші Д. Пташинської, “Благословенний край – моє Поділля” на вірші Н. Воронюк, балади на поезії А. Бортняка, О. Довгого, С. Бурякова “Ми з подільського краю”, “Люблю тебе, мій рідний край” на слова Н. Гнатюк, “Подільські сади” на вірші М. Студецького. Хор із супроводом “Благословенний край – моє Поділля” на вірші Ніни Воронюк витриманий у традиціях патріотичної пісні, близький до окремих творів Р. Скалецького. На це вказують, зокрема, широкі початкові мелодичні ходи заспіву на тлі хорового супроводу хорального складу, приспів-tutti, паралельно-змінний лад, який є характерною особливістю українського фольклору. Потрібно підкреслити, що фортепіанний супровід не дублює партію хору, а відіграє самостійну роль. Дух романтичної балади відроджує урочисте хорове полотно “Ми з подільського краю” на вірші А. Бортняка, О. Довгого, С. Бурякова. Піднесено урочиста мелодія, що продовжує настрій, заданий фортепіанним вступом, переростає у виразну декламацію наприкінці заспіву. Особливу роль у вокальній баладі традиційно виконує партія супроводу, а фанфарні закличні інтонації в середніх голосах створюють настрій урочистого гімну. Фортепіанна партія твору стає не тільки гармонічним супроводом, але й виконує звукообразальні функції, наприклад, трелі у високому регістрі, які імітують солов’їний спів. Інтенсивний тональний рух, використання різноманітних альтерованих септакордів та побічних співзвуч споріднюють твір вінницького композитора В. Ткаченка із усталеними традиціями хорового

письма Р. Скалецького. В. Ткаченко неодноразово використовує вірші вінницької поетеси Ніни Гнатюк у своїх творах, присвячених Вінниччині. Так, лірика Н. Гнатюк звучить у піснях В. Ткаченка для соліста із супроводом “Люблю тебе, мій рідний край”. У фортепіанному супроводі пісні композитор знову знаходить свіжі гармонії, що розширюють межі традиційних гармонічних барв ліричної пісні. Виділяється серед доробку композитора масштабний хоровий твір – кантата “На березі вічності” для соліста, оркестру та хору на вірші Б. Олійника, написана у 1989 році. В хоровому полотні, що складається із шести частин, композитор синтезує досягнення цілої плеяди українських авторів у жанрі кантати. Інструментальний вступ до першої частини – “Хід” – відтворює загальний характер твору – суворо стриманої скорботи. Позависотна рецитація соліста доповнює загальний характер твору, наближений до ораторії. Наступний хор кантати – “Проходять повільно” – витриманий у тому ж характері, що вступ та речитація соліста. Друга частина – “Речитатив та аріозо сина”. Тут відчуваються стильові риси історичних козацьких пісень, дум, плачу та голосінь. Зокрема на це вказують низхідні хроматичні мотиви у високому регістрі, котрі на фоні хору відтворюють інтонації плачу. Саме у цій частині яскраво проявляється майстерність композитора у створенні вичерпної характеристики музичного образу. Тісний зв’язок із народною піснею, використання та опрацювання її інтонаційних зворотів, значна роль інструментального супроводу, свіжі гармонічні побудови, збереження класичних форм – ось ті складові, що дозволяють визначити кантати подільського автора В. Ткаченка як гідного послідовника української традиції кантатного письма. Кантата “Родіонові Скалецькому” (1994), присвячена цьому видатному вінницькому композитору, педагогу і фольклористу, продовжує ліричну лінію у творчості В. Ткаченка. Її поетичну основу склали вірші В. Юхимовича. Саме у співавторстві з цим поетом Р. Скалецький створив чимало музичних композицій. Ліричний тон звучання задає коліскова, якою розпочинається кантата. На тлі витриманого квінтового органного пункту розгортається мелодія, витримана в дусі традиційної

колискової. Жоден з подільських авторів, мабуть, не оминає творчого доробку свого земляка – Миколи Леонтовича. Творчі засади М. Леонтовича розвиває В. Ткаченко у творі “Пам’яті Леонтовича” (1988) для мішаного хору без супроводу на вірші Володимира Міщенка. Розгорнута мелодія тенорової партії на тлі хорального руху жіночих голосів, а басова лінія, навпаки, створює контрастний поліфонічний пласт. Контрастною до крайніх частин є середній розділ. Тут композитор використовує елементи імітаційної поліфонії, наслідуючи традиції М. Леонтовича. Цей розділ звучить особливо напружено: ефект такого звучання досягається принципом поступового вступу голосів звуками зменшеного септакорду. Хорові традиції М. Леонтовича та М. Лисенка простежуються у “Думі про матроса Петра Кішку” (1975) на вірші В. Коржа та Є. Зелінського. За структурою “Думу” фактично можна назвати кантатою для соліста, хору та оркестру. Композитор використовує у творі форму наскрізного типу, яка дозволяє відтворити у музиці найтонші деталі поетичного тексту. Автор звертається саме до жанру думи, підкреслюючи глибоке її значення у свідомості українського народу. Мелодії твору свідчать про те, що В.Ткаченко був добре ознайомлений з майстерними творами кобзарів-співців, використовуючи характерні ознаки думи (специфічна будова вірша, поетичний образ, ліризм, епічність, характерна структура мелодії, нерегулярна метроритмічна структура). Твір починається дуже коротким оркестровим вступом, а роль інтродукції вже відіграє партія тенора. З перших тактів звучання партії соліста наслідує виконавську манеру українських співців-кобзарів. Її мелодекламація створює атмосферу епічного вступу народної думи, а тріольний ритм та інтонаційне розгортання з єдиного мотиву наближаються до характерних зразків цього жанру: вільної ритмічної побудови, характерного мелодичного розвитку з єдиного інтонаційного зерна. У кантаті також використовується прийом звукозображальності. Насамперед це яскраво відтворено у частинах твору, де оспівуються батальні події. Включені також і ліричні роздуми героя. Закінчується кантата великим фіналом величавого характеру, написаного у традиціях урочистого гімну.

Невпинне наскрізне розгортання музичної думки, наявність вступу та заключення, побудованого на однаковому мелодичному матеріалі, безперечно, надають хоровому полотну рис монументальності. Схожі ознаки можна спостерігати і в іншому творі В. Ткаченка – “Думі про Івана Мазепу” на вірші А. Бортняка. Серед хорових творів епічного характеру В. Ткаченка привертає увагу і “Балада про три дороги” на вірші Дмитра Черевичного (1986). Три шляхи, три сини, три тополі в уяві українського народу мають символічне значення. Ці образи стали типовими для народної пісні, переважно відображаючи сумні і трагічні події. Саме такі символи використав Д. Черевичний у розповіді про трагічну долю трьох братів, що не повернулися з війни. Повільний оркестровий вступ до балади витриманий у “похмурій” тональності до мінор, тут переважає низхідний рух мелодії. Сукупність даних рис створює скорботний характер вступу – “провісника” трагічних подій. Основна тема балади проводиться у басовій партії. Своім тембром вона також підкреслює скорботний характер твору. Партія соліста носить риси ліричних протяжних народних пісень, голосінь, на це також вказує несиметричність побудови періодів (4+6; 4+7), тощо. Варіантно-строфічна композиція хору досить динамічна: в кожній наступній строфі поступово з’являються нові прийоми письма. Так, наприклад, у другій строфі мелодія помітно збагачується імітаціями. В третій строфі з’являється скорботний хорал, передбачений попередньо проведеними інтонаціями басової партії. Останні строфи балади також написані для цілого хору, який виконує хорал скорботного характеру, що побудований на матеріалі інструментального вступу. Твір розділений на чотири строфи, кожна зі строф витримана у простій двочастинній формі. Другий розділ останньої строфи виконує функції трагічно-величної коди. Аналіз хорових творів В. Ткаченка дозволяє зробити висновок про те, що автор використовує професійні засади української хорової класики у поєднанні з оригінальним творчим стилем. Індивідуальність стилю В. Ткаченка полягає в майстерному використанні різноманітних поліфонічних прийомів, в яскравих тональних зрушеннях, вживанні альтерованих акордів та

зменшених гармоній. І над усім цим – яскрава характеристика образів, зворушливі у своїй простоті мелодії, інтонації яких проростають з української пісенності. Висока змістовна образність і художня доступність музики дозволяє залучати твори В. Ткаченка не тільки до репертуару учнівських й аматорських колективів, але й міського академічного хору “Вінниця”. Поєднання опори на традиції української класики з використанням сучасних досягнень хорового письма робить музику подільського композитора доступною для сприйняття слухачами різних вікових груп та різних музичних уподобань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдейна-Публіка Т. В. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / Т. В. Бурдейна-Публіка. – Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. – Львів, 2009. – 292 с.

2. Васюта О. П. Музичне життя Чернігівщини XVIII–XIX століть. (Загальні закономірності та регіональні особливості): дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / О. П. Васюта. – Київський державний університет культури і мистецтв. – Київ, 1998. – 198 с.

3. Герасимова І. Д. Хорова культура Слобожанщини другої половини XIX – початку XX ст.: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / І. Д. Герасимова. – Харківська державна академія культури. – Харків, 2006. – 174 с.

4. Герасимова-Персидська Н. Характерні риси поліфонії / Н. Герасимова-Персидська // Творчість М. Леонтовича. Збірка статей / [упор. В. Золочевський] – К. : Муз. Україна, 1977. – С. 99–124.

5. Глібовицький Ігор Софронович. Музичне життя Буковини XIX – початку XX століття як прояв полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – “теорія та

історія культури” / І. С. Глібовицький. – Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.

6. Гордійчук М. Микола Леонтович / М. Гордійчук. – К. : Муз. Україна, 1977. – 135 с.

7. Дорохіна Любов Олексіївна. Богослужбовий спів у музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / Л. О. Дорохіна. – Національна музична академія ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2002. – 20 с.

8. Дудик Р. В. Хорова культура Прикарпаття кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – “музичне мистецтво”/ Р. В. Дудик – Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2000. – 221 с.

9. Ігнатова Л. П. Тенденції розвитку музичної культури Волині наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / Л. П. Ігнатова. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2006. – 189 с.

10. Іскра С. І. Соціокультурна діяльність римо-католицької церкви у контексті духовної культури Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / С. І. Іскра. – Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. – Львів, 2010. – 22 с.

11. Кияновська Л. О. Галицька музична культура ХІХ–ХХ століття: навчальний посібник. – Чернівці : Книги–ХХІ, 2007. – 424 с.

12. Кушка Н. Скалецький Родіон Андрійович / Н. Кушка // Камертон. – 1984. – № 45. – С. 5.

13. Лисий А. Вінниці – 630 / А. Лисий // Матеріали науково-теоретичної конференції 1363– 1993 (Вінниці – 630). – Вінниця, 1993. – 93 с.

14. Литвиненко А. І. Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / А. І. Литвиненко. – Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2006. – 196 с.

15. Римар Р. С. Хорове мистецтво Хмельниччини в контексті історичного процесу (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – “теорія та історія культури” / Р. С. Римар. – Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. – Львів, 2008. – 21 с.

16. Росул Т. І. Музичне життя Закарпаття 20–30-х років ХХ століття: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 “теорія та історія культури” / Т. І. Росул. – Національна академія наук України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2003. – 21 с.

REFERENCES

1. Burdeyna-Publika, T. V. (2009), “Formation and development of professional musical life forms the Vinnitsa region as a part of culture of the Podillya”. The dissertation of the candidate of Arts, 26.00.01 “history and theory of culture”, Lviv National Music Academy named after M. Lysenko, Lviv, 292 p. (in Ukrainian).

2. Vasyuta, O. P. (1998), “Musical life of Chernigov region in XVIII–XIX centuries. (General rules and regional features)”. The dissertation of the candidate of Arts, 26.00.01 “history and theory of culture”, Kyiv State University of Culture and Arts, Kyiv, 198 p. (in Ukrainian).

3. Herasymova, I. D. (2006), “Choral culture of Slobozhanschina from the second half XIX – to the beginning of XX centuries”. The dissertation of the candidate of Arts, 26.00.01 “history and theory of culture”, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, 174 p. (in Ukrainian).

4. Herasymova-Persyds'ka, N. (1977), Particular features of polyphony, Tvorchist' M. Leontovycha. Zbirka statej, upor. Zolochevs'kyj V., [Art of M. Leontovuch. Digest of articles. Compiled by V. Zolochevskiy], Muzychna Ukraina, Kyiv. (in Ukrainian).

5. Hlibovyts'kyy, I. S. (2010), "Musical life of Bukovina XIX – the beginning of XX centuries as display of multicultural environment". Thesis abstract for Cand. Sc. (Arts), 26.00.01 "history and theory of culture", Lviv National Music Academy named after M. Lysenko, Lviv, 20 p. (in Ukrainian).

6. Hordiychuk, M. (1977), Mykola Leontovuch [Mykola Leontovuch], Muzuchna Ukraina, Kyiv. (in Ukrainian).

7. Dorokhina, L. O. (2002), "Liturgy singing in the musical culture of Chernigiv region at the beginning of XX century". Thesis abstract for Cand. Sc. (Arts), 26.00.01 "history and theory of culture", National Music Academy named after P. Tchaikovsky, Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).

8. Dudyk, R. V. (2000), "Carpathians Choral culture from the end of XIX – to first third of XX centuries". The dissertation of the candidate of Arts, 17.00.03 "musical art", National Music Academy named after P. Tchaikovsky, Kyiv, 221 p. (in Ukrainian).

9. Ihnatova, L. P. (2006), "Development tendencies in musical culture of Volyn from the end of XX – to beginning of XXI centuries". The dissertation of the candidate of Arts, 26.00.01 "history and theory of culture", Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 189 p. (in Ukrainian).

10. Iskra, S. I. (2010), "Socially cultural activity of romo-catholic churches in the context of spiritual culture of Podillya". Thesis abstract for Cand. Sc. (Arts), 26.00.01 "history and theory of culture", Lviv National Music Academy named after M. Lysenko, Lviv, 22 p. (in Ukrainian).

11. Kyyanovs'ka, L. O. (2007), "Halyts'ka muzychna kul'tura XIX–XX stolittya. Navchal'nyj posibnyk" [Musical culture of Galychina of XIX–XX centuries: Tutorial], Knyhy-XXI, Chernivtsi. (in Ukrainian).

12. Kushka, N. M. (1984), Skalets'kyi Rodion Andriyovych, Kamerton [Kamerton], no. 45, pp. 5. (in Ukrainian).

13. Lysiy, A. (1993), Vinnytsi – 630, Materialy naukovo-teoretychnoyi konferentsiyi 1363–1993 r. [Vinnytsya – 630, Materials of scientific-theoretical conference in 1363–1993], Vinnytsya. (in Ukrainian).

14. Lytvynenko, A. I. (2006), “Musical culture of Poltava region XIX – the beginning of XX century in the regional study aspects”. The dissertation of the candidate of Arts, 26.00.01 “history and theory of culture”, National Music Academy named after P. Tchaikovsky, Kyiv, 196 p. (in Ukrainian).

15. Rymar, R. S. (2008), “A choral art of Khmelnytskyi region in the historical process context (second half of XIX – beginning of XXI century)”. Thesis abstract for Cand. Sc. (Arts), 26.00.01 “history and theory of culture”, Lviv National Music Academy named after M. Lysenko, Lviv, 21 p. (in Ukrainian).

16. Rosul, T. I. (2003), “Musical life of Transcarpathia 20–30-s of XX century”. Thesis abstract for Cand. Sc. (Arts), 26.00.01 “history and theory of culture”, National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology named after M. T. Rylskiy, Kyiv, 21 p. (in Ukrainian).